

st. chor. SG mgr Edward Milewski

CS SG w Kętrzynie

DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNA I SPOŁECZNA KORPUSU OCHRONY POGRANICZA

W Korpusie Ochrony Pogranicza ważną rolę odgrywała prowadzona na szeroką skalę praca kulturalno-oświatowa. Była ona częścią składową pracy szkoleniowo-wychowawczej żołnierzy. O ile jednak szkolenie ogólnowojskowe i graniczne miało przygotować żołnierzy do wykonywania określonych zadań w czasie pokoju i wojny w aspekcie technicznym, o tyle szkolenie kulturalno-oświatowe przygotować ich miało do tego pod względem świadomościowym. Jak stwierdzała instrukcja, „celem pracy kulturalno-oświatowej jest urabianie charakteru i ducha żołnierza, aby zarówno w czasie pokoju, jak i wojny całkowicie był świadom swych zadań, jakie na nim spoczywają”¹.

Odpowiedzialność za pracę kulturalną spoczywała na dowódcach wszystkich szczebli. Koordynowali tę pracę kierownik referatu w Dowództwie Korpusu oraz oficerowie oświatowi (instruktorzy) w centralnych szkołach podoficerskich, batalionach, szwadronach oraz pozostałych jednostkach. Instruktorzy podnosili swoje kwalifikacje na szkoleniach i kursach. Środki materialne na tę pracę czerpano z funduszy skarbowych oraz oszczędnościowych, z rocznej nadwyżki bilansowej spółdzielni, z imprez organizowanych przez formację na ten cel, korzystano także z pomocy finansowej osób prywatnych, instytucji i stowarzyszeń kulturalno-oświatowych².

Zachęcano żołnierzy do czytania książek i prasy. Zwracano uwagę, że książka jest potężnym czynnikiem oddziaływania, szczególnie w KOP, gdzie żołnierze niejednokrotnie pozbawieni byli możliwości korzystania z innych środków kulturalnych. Biblioteki żołnierskie zakładano w baonach i CSP. Pododdziały i strażnice mogły korzystać z ruchomych biblio-

¹ H. Dominiczak, *Ochrona granicy wschodniej w latach 1919-1939*, Warszawa 1983, s. 186.

² M. Jabłonowski, *Formacja specjalna Korpus Ochrony Pogranicza 1924-1939*, Warszawa 2003, s. 129.

teczek, wysyłanych przez bibliotekę batalionu. Bibliotekarza, najlepiej inteligentnego podoficera, wyznaczał zazwyczaj dowódca formacji, na wniosek oficera oświatowego. Do zalecanego kanonu książek należały m.in. te, które ukazywały się w serii Biblioteczka żołnierza KOP oraz Biblioteczka teatralna żołnierza KOP³.

Rozwój bibliotek i czytelnictwa w Korpusie Ochrony Pogranicza
w latach 1925-1938⁴

Rok	Biblioteki	Dziela	Tomy	Wypożyczenia	
				dziela	tomy
1925	314	20 510	X	29 908	X
1926	403	48 984	X	54 317	X
1927	510	55 913	68 771	70 914	80 054
1928	515	61 562	77 966	80 155	85 687
1930	509	74 564	85 813	90 215	98 671
1931	464	72 712	86 605	99 716	115 284
1937	X	79 264	X	66775	X

W bibliotece żołnierskiej⁵

³ M. Jabłonowski, op. cit., s. 131.

⁴ H. Dominiczak, op. cit., s. 191.

⁵ Zbiory Komendy Głównej Straży Granicznej (dalej KGSG).

Przenumerowano też wiele gazet i czasopism, wśród których poczesne miejsce zajmowały czasopisma własne. Najpoczytniejszym periodykiem była ilustrowana jednodniówka Korpusu wydawana corocznie w nakładzie 10 tys. egzemplarzy, bogata w materiały faktograficzne z życia żołnierzy i pododdziałów. Zamieszczano na jej łamach artykuły informujące o osiągnięciach w służbie, w rozwoju kultury, oświaty, pracy społecznej itp. Od roku 1933 zaczął wychodzić „Kalendarzyk KOP” zawierający podstawowe kompendium wiedzy żołnierza Korpusu. Drukowane w nim informacje dotyczyły nie tylko życia wojskowego, lecz także państwowego i społecznego. Nakład 50 tys. egzemplarzy był rozdawany żołnierzom bezpłatnie. Od roku 1932 zaczęła się ukazywać gazeta ścienne KOP „Na straży”, a od 1936 – „Biuletyn Oświatowo-Propagandowy KOP”. „Biuletyn” zaznajamiał całą kadrę korpusu z najważniejszymi zagadnieniami rozwoju oświaty i kultury oraz wychowania żołnierzy⁶.

Nowy numer „Na Straży”⁷

⁶ Ibidem, s. 190.

⁷ Zbiory KGSG.

Inną formą pracy wychowawczej były pogadanki, które wygłaszali dla szeregowych dowódcy kompanii, względnie oficerowie, instruktorzy oświaty i propagandy, dowódcy strażnic. Dotyczyły one spraw obywatelskich oraz okolicznościowych (święta narodowe i inne okoliczności). Między innymi poświęcone były tematom:

- 1) granice Polski;
- 2) położenie i obszar Polski;
- 3) ukształtowanie powierzchni Polski;
- 4) klimat;
- 5) świat roślinny i zwierzęcy Polski;
- 6) regiony:
 - Morze Bałtyckie,
 - Pojezierze Pomorskie,
 - Puszcza Kurpiowska,
 - Pojezierze Suwalskie,
 - Pojezierze Litewsko-Białoruskie,
 - Wielkopolska,
 - Kujawy,
 - Mazowsze,
 - Podlasie,
 - Polesie,
 - Wyżyna Małopolska,
 - Śląsk,
 - Jura Krakowsko-Częstochowska,
 - Góry Świętokrzyskie,
 - Wyżyna Lubelska,
 - Podole,
 - Wołyń,
 - Podkarpacie,
 - Beskidy,
 - Skalki i Tatry;
- 7) działalność wytwórcza człowieka i jej formy (warunki naturalne dla rozwoju rolnictwa w Polsce zajęcia ludności)⁸.

⁸ Z. Kościński, Wychowawcza działalność Korpusu Ochrony Pogranicza w latach 1924-1939, [w:] *Z dziejów polskich formacji granicznych 1918-1939*, cz. II, red. prof. dr hab. B. Polak, Koszalin 2002, s. 150-151.

Ważne miejsce w wychowaniu żołnierzy spełniały obchody i uroczystości, do których kolejno zaliczano:

- 1) 22 stycznia: powstanie styczniowe;
- 2) 1 lutego: imieniny prezydenta RP Ignacego Mościckiego;
- 3) 19 marca: imieniny Józefa Piłsudskiego;
- 4) 3 maja: rocznica Konstytucji 3 maja;
- 5) 12 maja: rocznica śmierci Józefa Piłsudskiego;
- 6) 14 października: rocznica objęcia służby na granicy przez KOP;
- 7) 11 listopada: święto niepodległości⁹.

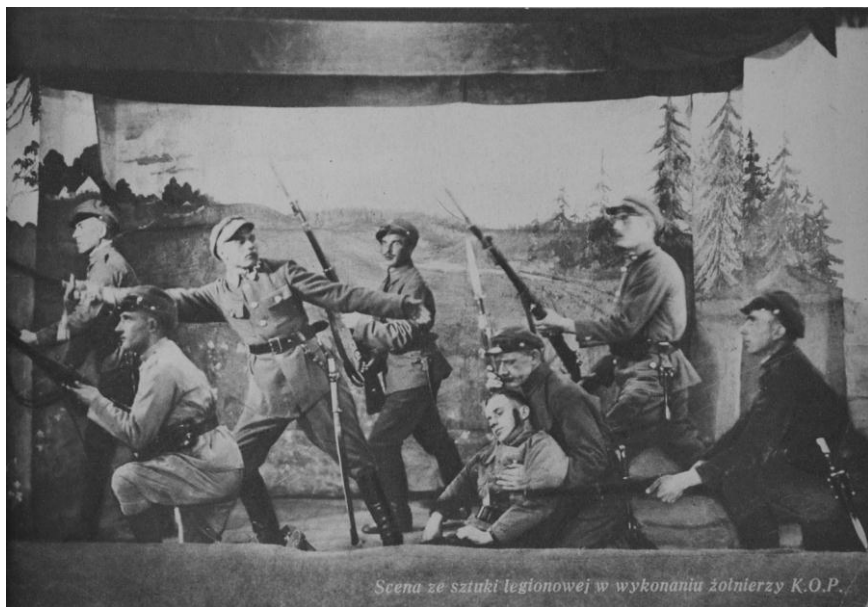
Dużą rolę w rozwoju życia kulturalnego odgrywały świetlice żołnierskie powstałe we wszystkich, nawet najmniejszych pododdziałach KOP. W roku 1928 było ich 294, w roku 1931 już 364. W świetlicach skupiało się całe życie kulturalne żołnierzy. Wyposażono je w księgozbiory, czasopisma, radio gramofony oraz różnego rodzaju gry towarzyskie. Tutaj odbywały się rozmaite kursy szkoleniowe, tu żołnierze spędzali wolny czas, czytając książki i czasopisma, słuchając radia i muzyki gramofonowej, tutaj wreszcie przeprowadzały próby żołnierskie teatry amatorskie.

W roku 1928 w Korpusie istniały 33 amatorskie zespoły teatralne, a w roku 1931 amatorskie zespoły teatralne i estradowe posiadał już prawie każdy baon i szwadron. Występowały one zarówno przed żołnierzami, jak i przed mieszkańcami pogranicza. Już w pierwszym roku istnienia KOP teatry amatorskie dały 152 przedstawienia, a w następnym 216. Oglądało 35 tys. żołnierzy i ponad 36 tys. ludności cywilnej.

W roku 1930 w Korpusie istniały 44 amatorskie zespoły teatralne, które dały aż 355 przedstawień dla 32 tys. żołnierzy oraz 225 tys. osób cywilnych. Członkami teatrów amatorskich byli szeregowcy i oficerowie oraz ich rodziny, a także mieszkańcy pogranicza. Pracą każdego zespołu kierował oficer wyznaczony przez dowódcę danego oddziału¹⁰.

⁹ Ibidem, s. 152.

¹⁰ H. Dominiczak, op. cit., s. 192.

Sztuka w wykonaniu żołnierzy KOP¹¹

Pozytywną rolę zarówno w życiu żołnierzy, jak i ludności pogranicza odegrały kopowskie kina. Upowszechnianie sztuki filmowej było elementem ogólnego rozwoju działalności kulturalnej Korpusu. W roku 1925 KOP posiadał 10 aparatów projekcyjnych kinematograficznych, w roku 1926-25, a w roku 1930-43. Prace szły w kierunku zaopatrzenia Korpusu w niewielkie przenośne aparaty projekcyjne, za pomocą których można było wyświetlać filmy także na strażnicach.

W roku 1925 wyświetlono 1012 seansów, w których wzięło udział 44 626 żołnierzy i 104 899 osób cywilnych. W następnych latach liczby te znacznie wzrosły¹².

¹¹ Zbiory Komendy Głównej Straży Granicznej.

¹² H. Dominiczak, op. cit., s. 193.

Działalność kulturalna Korpusu Ochrony Pogranicza w latach 1927-1931¹³

Wyszczególnienie	Lata				
	1927	1928	1929	1930	1931
Świetlice	244	294	318	331	364
Aparaty projekcyjne	25	27	43	41	41
Zespoły teatralne	33	33	33	44	45
Chóry	20	19	25	21	33
Orkiestry i zespoły estradowe	23	30	30	36	21
Liczba radioaparatów	104	109	169	175	167
Liczba koncertów	73	172	196	458	536
Liczba wyświetlonych filmów	1012	1020	1829	1176	1241
Liczba żołnierzy na seansach filmowych	44 626	65 128	79 393	96 217	68 360
Liczba przedstawień teatralnych	216	271	289	355	342
Liczba żołnierzy uczestniczących w przedstawieniu	22 207	18 596	30 283	32 217	40 149

KOP zajmował się także działalnością społeczno-charytatywną. Zakładano, iż będzie ona prowadzona przy współpracy z władzami administracyjnymi i samorządowymi różnych szczebli, administracją szkolną, instytucjami wyższej użyteczności publicznej i organizacjami społecznymi, aktywnymi na Kresach oraz duchowieństwem. Miała być obowiązkiem służbowym żołnierzy KOP, choć zadaniami w tym zakresie obciążono przede wszystkim instruktorów oświaty i propagandy, kadre oficerską i podoficerską oraz kapelanów pomocniczych¹⁴.

Najbardziej powszechnym przejawem pomocy społecznej ludności pogranicza ze strony KOP była akcja dożywiania. Na terenie ziem północno-wschodnich głodowanie ludności było niestety zjawiskiem dość typowym, bowiem tereny te prawie rok rocznie nawiedzane były klęskami żywiołowymi. Oczywiście skutki głodowania najbardziej odbiły się na młodym pokoleniu. Prawie każdy oddział KOP organizował lub współdziałał w akcji dożywiania ludności głodującej, a przede wszystkim starał

¹³ Ibidem, s. 193.

¹⁴ M. Jabłonowski, op. cit., s. 139-140.

się organizować dożywianie dzieci szkolnej. Np. w okresie pierwszego dziesięciolecia istnienia formacji wydane zostały około 3 miliony posiłków w specjalnie zorganizowanych stałych punktach dożywiania, nie licząc pomocy w naturze, jak ubrania, obuwie itp. Do akcji dożywiania oddziały KOP wciągały wszystkie miejscowe czynniki społeczne jak:

- nauczycielstwo,
- samorząd,
- organizacje społeczne,
- pojedyncze osoby.

Niemniej jednak fundusze na dożywianie czerpano z dobrowolnych składek i ofiar kadry zawodowej oraz ich rodzin. Obok akcji dożywiania żołnierze KOP nieśli pomoc ludności cywilnej na wypadek klęsk żywiołowych, jak np. w czasie pożarów i powodzi. Dzięki sprężystej, graniczącej czasem z prawdziwym bohaterstwem, ofiarności żołnierza uratowanych zostało tysiące istnień ludzkich i obronionych setki zagród z dobytkiem gospodarskim¹⁵.

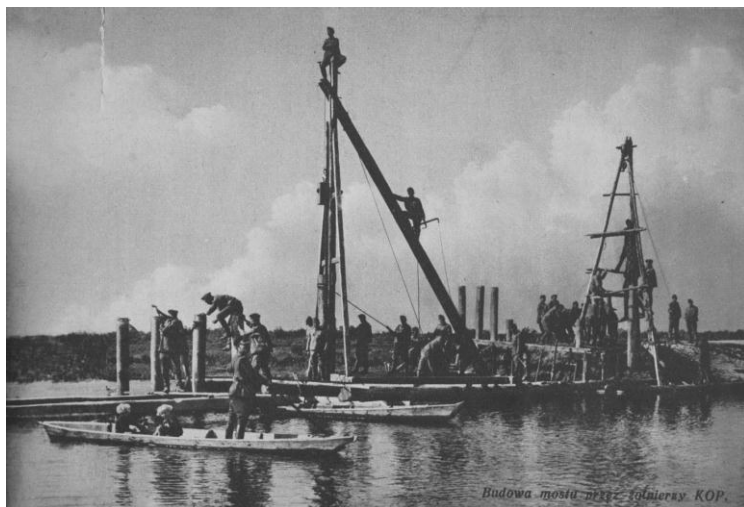
Zakres pomocy społecznej KOP był bardzo rozległy. Budowano szkoły, drogi, mosty. Służby medyczno-sanitarne udzielały bezpłatnej pomocy lekarskiej, przeprowadzały szczepienia ochronne i udzielały porad w zakresie higieny. Żołnierze KOP pomagali w odbudowie zniszczonych rzymskokatolickich kościołów i kaplic, (np. w miejscu postoju baonu w Trokach odbudowano zniszczone mury klasztoru podominikańskiego) oraz w budowie nowych między innymi w:

- Olewaczach,
- Wojtkiewiczach,
- Kaletach,
- Zaostrowieczu,
- Leninie,
- Rybniku,
- Sienkiewiczach.

Na terenie działalności 15 baonu wybudowano w ciągu roku 5 mostów, najdłuższy z nich miał 1275 m. Usypano również jedenastokilometrową groblę. 28 Października 1928 roku odbyła się uroczystość przekazania mostów i grobli władzom administracyjnym¹⁶.

¹⁵ „Wiarus” nr 42 z dn. 17.10.1936, s. 1079.

¹⁶ M. Jabłonowski, op. cit., s. 142.

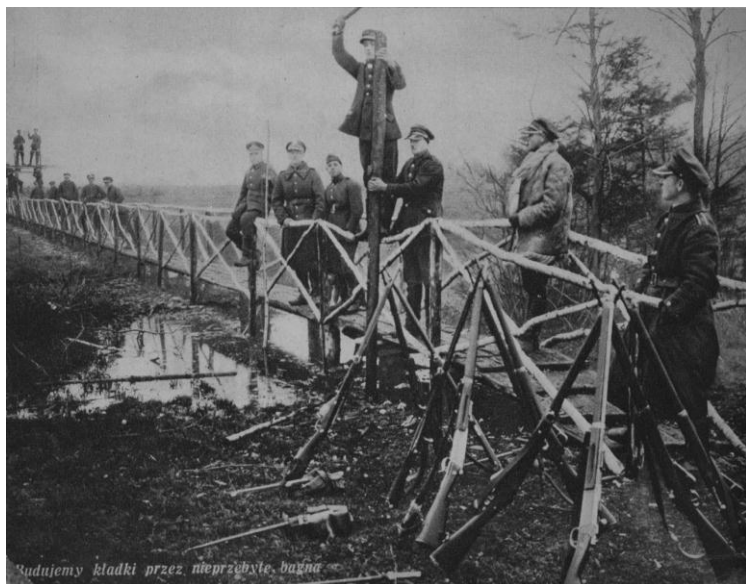

Budowa mostu przez żołnierzy KOP¹⁷

Budowa drogi przez żołnierzy KOP

¹⁷ Zbiory KGSG.

Budowa kładki przez żołnierzy KOP¹⁸

Na obszarze działalności KOP, biednym i wyniszczonym wojną, każde działanie zmierzające do utworzenia nowego miejsca pracy, udział w akcji ratunkowej, otwarty sklep czy zbudowany most przyczyniały się do poprawy obrazu Polski w świadomości ludności. W opinii licznych ekonomistów pacyfikacja negatywnych nastrojów na terenach wschodnich mogła nastąpić jedynie dzięki rozwojowi ekonomicznemu tego obszaru.

W dużym stopniu organizacja i struktura Korpusu Ochrony Pogranicza zależała od sytuacji międzynarodowej, w jakiej była Polska w okresie międzywojennym. Zadania służbowe wykonywane przez Korpus nie tylko wprowadziły spokój na pograniczu, ale również utrwalały polskość w tym rejonie i były źródłem postępu oraz pomocy dla tamtejszej ludności.

¹⁸ Zbiory KGSG.

Milewski Edward; Działalność kulturalna i społeczna Korpusu Ochrony Pogranicza,
w: Problemy Ochrony Granic. Biuletyn nr 42 (2009), s. 177-186.